

УДК 377:[159.9-051:008-027.561]]"364/366"

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8\(36\)-653-660](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8(36)-653-660)

Лапа Оксана Вікторівна кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України; Інститут професійної освіти НАПН України, пров. Віто-Литовський, 98-а, м. Київ, тел.: (044) 252-71-75, <https://orcid.org/0000-0002-0964-7674>

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ЧАС

Анотація. Суспільні зміни вітчизняного воєнного і повоєнного соціуму викликають трансформацію професій, професійної діяльності, професійної культури фахівця. Також змінюється розвиток професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які беруть активну участь в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців усіх галузей економіки.

У розрізі функціонування воєнного і повоєнного суспільства України існує необхідність дослідження тенденцій розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах глобальних суспільних і економічних перетворень.

Професійна культура практичного психолога закладу професійної (професійно-технічної) освіти уявляє собою інтегративне, динамічне, комплексне особистісне утворення фахівця, яке забезпечує прогресивні показники психічного розвитку у відповідності до вимог професії. Професійна культура складається із взаємодії взаємопов'язаних між собою мотиваційного, ціннісно-сислового, когнітивного, поведінково-діяльнісного, емоційно-вольового, рефлексивного компонентів.

Тенденції розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний і повоєнний час глобальних перетворень визначаються такими чинниками: загальносуспільними факторами; нормативними вимогами Професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти» та інших законодавчих актів; індивідуальним розвитком системи компонентів професійної культури практичного психолога закладу професійної (професійно-технічної) освіти. Значну роль у розвитку професійної культури вищезгаданих спеціалістів відіграє системне вирішення теоретико-прикладних, змістових, організаційно-методичних викликів їх професійної діяльності.

Ключові слова: практичні психологи закладів професійної (професійно-технічної) освіти, тенденції розвитку професійної культури, розвиток професійної культури психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, воєнний і повоєнний час.

Lapa Oksana Viktorivna Candidate of Pedagogical Sciences, senior researcher of the Laboratory of Vocational Training Technologies of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; Institute of Vocational Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ave. Vito-Litovskiyi, 98-a, Kyiv, tel.:(044) 252-71-75, <https://orcid.org/0000-0002-0964-7674>

PROFESSIONAL CULTURE DEVELOPMENT TENDENCIES OF PRACTICAL PSYCHOLOGISTS IN VOCATIONAL (VOCATION-TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS IN WAR AND POST-WAR TIMES

Abstract. Social changes in the domestic military and post-war society cause the transformation of professions, professional activities, professional culture of a specialist. The development of the professional culture of practical psychologists of professional (vocational and technical) education institutions, who take an active part in the educational process of training future specialists in all branches of the economy, is also changing.

In terms of the functioning of the military and post-war society of Ukraine, there is a need to study the trends in the development of the professional culture of practical psychologists of professional (vocational and technical) education institutions in the conditions of global social and economic transformations.

The professional culture of a practical psychologist of a professional (vocational and technical) education institution represents an integrative, dynamic, complex personal education of a specialist, which provides progressive indicators of mental development in accordance with the requirements of the profession. Professional culture consists of the interaction of interrelated motivational, value-semantic, cognitive, behavioral-active, emotional-volitional, reflective components.

Trends in the development of the professional culture of practical psychologists of professional (vocational and technical) education institutions in the war and post-war times of global transformations are determined by the following factors: general societal factors; regulatory requirements of the Professional Standard "Practical psychologist of an educational institution" and other legislative acts; individual development of the system of components of the professional culture of a practical psychologist of a professional (vocational-technical) education institution. The significant role in the development of the professional culture of the aforementioned specialists is played by the systematic solution of theoretical-

applied, content-related, organizational-methodical challenges of their professional activity.

Keywords: practical psychologists of vocational (vocational-technical) education institutions, trends in the development of professional culture, development of professional culture of psychologists in vocational (vocational-technical) education institutions, war and post-war times.

Постановка проблеми. Соціальні, економічні та політичні зміни, викликані повномасштабним російським воєнним вторгненням в Україну, не минули трансформаційні процеси професійної діяльності працездатного населення нашої країни. Особливо важливою на цьому етапі розвитку українського суспільства є підготовка фахівців для різних галузей економіки, стабільний розвиток якої є фундаментом успішних визвольних дій Збройних Сил України.

У зв'язку з війною відбувається трансформація понять професій, професійної діяльності, професійної культури фахівця. Вищезгаданий трансформаційний процес безпосередньо стосується розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, адже вони відіграють важливу роль в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців [5].

Професійний стандарт професії «Практичний психолог закладу освіти» передбачає такі трудові функції (компетентності): здійснення психологічної профілактики; здійснення психологічної діагностики, психологічної просвіти щодо психологічного благополуччя і психічного здоров'я здобувачів освіти; надання психологічної допомоги; співпраця з педагогами в організації ефективного освітнього процесу; підтримка і розвиток психологічно безпечного освітнього середовища; здійснення організаційно-методичної діяльності [7]. Закцентуємо увагу на появі нової трудової функції «здійснення власного професійного розвитку та самоосвіта», що вимагатиме від практичного психолога розвитку власної професійної культури загалом [7].

Ураховуючи інтенсивну і складну трансформацію українського сьогоденного суспільства і майбутні повоєнні суспільно-економічні трансформації, наріла необхідність аналізу впливу актуальної суспільної ситуації на тенденції розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти формування та розвитку професійної культури практичних психологів розглядали науковці Н. Антонова, Н. Іванцова, В. Панок, Н. Пророк, В.Синишина, Н. Чепелева, О. Чуйко та інші. Однак питання розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти

недостатньо досліджені, особливо у розрізі функціонування воєнного і повоєнного суспільства нашої країни.

Мета статті – дослідити тенденції розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах глобальних суспільних і економічних перетворень, пов'язаних з війною.

Виклад основного матеріалу. Аналіз праць, присвячених професійній культурі фахівців соціономічних професій, і практичного психолога зокрема, доводить нагальну необхідність відображення у її змісті актуальних викликів сучасного суспільства, систематизації структурних компонентів професійної культури, розробки новітніх технологій розвитку професійної культури на різних етапах професіогенезу фахівця [3].

Під професійною культурою практичного психолога закладу професійної (професійно-технічної) освіти ми розуміємо інтегративне, динамічне, комплексне особистісне утворення фахівця, яке забезпечує прогресивні показники психічного розвитку у відповідності до вимог професії.

У визначенні структури компонентів професійної культури практичного психолога закладу професійної (професійно-технічної) освіти ми погоджуємося з Н. Пророк, яка визначає такі взаємозалежні і взаємообумовлені компоненти культури, як: *мотиваційний* (мотиви професійного саморозвитку; професійна спрямованість на допомогу особистості); *ціннісно-смісловий* (дотримання загальнолюдських гуманістичних цінностей, особистісних і духовно-моральних установок); *когнітивний* (професійні знання; загальна освіченість; специфічні актуальні знання); *поведінково-діяльнісний* компонент; *рефлексивний* (самоаналіз, самооцінювання, розуміння і знання себе та інших людей; адекватна самооцінка тощо) [6], але вважаємо за необхідне виокремити *емоційно-вольовий компонент* (розвиток вольових якостей, вміння регулювати власні емоційні стани, активність, організованість, наполегливість, позитивне емоційне налаштування та ін.).

Під тенденціями розвитку ми розуміємо напрями розвитку певного явища, а в даному випадку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти зокрема. Це можливо при аналізі тенденцій соціального та економічного розвитку сучасного українського суспільства [4]; аналізі як наукових праць, так і змісту контенту засобів масової інформації; загальносуспільних запитів і професійних запитів до діяльності практичних психологів; загальноекономічних потреб країни та запитів окремих роботодавців до підготовки кваліфікованих працівників; систематизації професійного досвіду практичних психологів; розвитку нормативно-правової бази забезпечення трудової діяльності вищезгаданих фахівців; систематизації особистісних запитів практичних психологів у процесах консультування, супервізій та інтервізій.

Розглядаючи тенденції розвитку мотиваційного компоненту професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, зазначимо, що до професійного саморозвитку їх спонукають як загальносуспільні мотиви, а саме прагнення: якнайшвидшої перемоги над російськими загарбниками, мінімізації наслідків воєнних дій, концентрації на потребах армії і найменш захищених верств населення, так і особистісна професійна спрямованість на допомогу не лише здобувачам освіти, але й дотичним до них категоріям населення.

У розвитку ціннісно-сміслового компоненту професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти визначимо тенденції, які характерні для розвитку українського суспільства взагалом. За визначенням Є. Головахи, у воєнний період надзвичайно зріс попит населення на дотримання демократичних цінностей, загальноєвропейських цінностей розвитку суспільства [2]. Відзначимо тенденцію зростання значущості активної соціальної і культурної участі особи в житті суспільства, солідарності, патріотизму, творчого індивідуалізму. Погоджуємося з позицією О. Злобіна, Н. Костенко, М. Шульги, які зазначають з 2014 року (з початку російської експансії на територію України), спостерігається актуалізація певних традиційних, національних, історичних та релігійних цінностей, що сприяє створенню єдиного ціннісно-сміслового фундаменту життя кожного українця [8, с. 81-82].

Тенденції розвитку когнітивного компоненту професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти визначається багатьма факторами. Серед них назвемо потребу у зростанні загального рівня освіченості фахівця соціономічних професій у зв'язку з інтенсивним глобальним розвитком економіки, культури і науки; підвищення рівня технологізації і автоматизації професійних процесів. Військовий і повоєнний стан потребує інтенсивного розвитку специфічних професійних знань практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Ця потреба може швидко змінюватись у залежності до актуальних ментальних проблем як здобувачів освіти, так і різних категорій населення в цілому. Окрім цього, як зазначає Т. Артеменко, у зв'язку з прийняттям Професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти», змінилося наповнення їх професійних функцій, до яких додалася співпраця з педагогічними працівниками закладу освіти щодо організації ефективної освітньої діяльності та співучасті у створенні, підтримці та розвитку психологічно безпечного освітнього середовища; функція психологічного консультування додалася до функції надання психологічної допомоги в закладі освіти; професійна функція корекції була взагалі вилучена. Водночас додалися такі види діяльності як психологічний супровід, психологічний тренінг, розвивальна діяльність, а також уміння застосовувати методи

статистичного моделювання, аналізу та прогнозування [1]. Це приведе до тенденції частого професійного навчання і підвищення кваліфікації, що буде потребувати додаткових когнітивних зусиль.

Суспільна ситуація нестабільного розвитку у період війни, зміна демографічного, гендерно-статевого складу населення України сприяла активізації розвитку поведінково-діяльнісного компоненту професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Необхідність безальтернативної участі у вирішенні як професійних, так і особистісних проблем висвітила тенденцію підвищення соціальної, професійної адаптації вищезгаданих спеціалістів; активного вироблення оптимальних стратегій поведінки практичних психологів закладів освіти у складних життєвих обставинах.

З тенденціями розвитку вищезгаданого компоненту професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти пов'язаний процес сучасного становлення емоційно-вольового компоненту. Успішність професійної діяльності стала більш залежна від загального стану здоров'я практичних психологів і його ментальної складової зокрема. Життєво і професійно необхідним стає високий рівень розвитку вольових якостей, уміння регуляції власних емоційних і ментальних станів; розвиток позитивного мислення, організованості, наполегливості та активності.

Тенденції розвитку рефлексивного компоненту професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти визначилися як суспільними, так і законодавчими факторами. Звичайно, професійні уміння надання психологічної допомоги передбачають не тільки розвиток спеціальних професійних знань, умінь, навичок, але й уміння глибокої рефлексії спеціаліста з метою виявлення власних станів і потреб, самопізнання, організації процесу професійного і особистісного самовдосконалення.

Законодавчим поштовхом до нових рефлексивних умінь і навичок стало прийняття Професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти», який передбачає активне застосування інтерв'язій і суперв'язій у практичній діяльності практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Нові норми наближають діяльність вітчизняних практичних психологів до європейських і кращих світових стандартів, але передбачають організацію широкої методичної, організаційної, навчальної роботи, а також розвиток здатності до активного, самопізнання і самовдосконалення [1]. Саме ця законодавча норма, на нашу думку, стане неабияким викликом професійній спільноті практичних психологів, науковців, освітянських менеджерів, адже інститут суперв'язійного та інтерв'язійного супроводу психологічної практики не унормований на державному рівні, що потягне за собою ряд проблем як законодавчого, так і матеріального, методичного,

змістового, організаційного рівнів. Поряд з цим перед фаховою спільнотою постає проблема відсутності в Україні унормованого на державному рівні інституті наставництва і супервізорства. Розробка засад супервізійного та інтервізійного супроводу психологічної практики фахівців може стати найближчим завданням у розвитку психологічної служби системи освіти. Також ми погоджуємося з думкою Т. Артеменко, яка передбачає потребу у системному вирішенні теоретико-прикладних та організаційно-методичних аспектів розвитку самопізнавальної компетентності практичних психологів закладів освіти [1].

Висновки. Таким чином, тенденції розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний і повоєнний час глобальних перетворень пов'язані з наступними чинниками: 1) загальносуспільними факторами, лейтмотивом яких є встановлення державної цілісності України та її повного економічного відновлення; 2) нормативними вимогами Професійного стандарт «Практичний психолог закладу освіти»; 3) індивідуальним розвитком компонентів професійної культури практичного психолога закладу професійної (професійно-технічної) освіти. Значну роль у розвитку професійної культури вищезгаданих спеціалістів відіграє системне вирішення теоретико-прикладних, змістових, організаційно-методичних викликів їх професійної діяльності.

Література:

1. Артеменко Т. *Знайомимся – професійний стандарт «Практичний психолог закладу освіти»*. URL: https://psycenter.at.ua/blog/artemenko_t_znajomimosja_profesijnij_standart_praktichnij_psikholog_zakladu_osviti/2021-01-11-35
2. Головаха Є. Якщо ми не здамося – вийдемо з цієї війни абсолютно інтегрованою європейською країною. Новинарня: сайт. URL: <https://novynarnia.com/2022/03/30/yegolovaha/>
3. Гриньова Н.В. *Професійна і психологічна культура практичного психолога*. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5353/1/profesijna_i_psuxologizna_kyltura.pdf
4. Євдокімова О.О., Нечитайло І.С. *Українське суспільство до і після війни*. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23355952-daff-410e-81f2-ea75f1eef13b/content>
5. Лапа О.В. Запобігання професійному вигоранню практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 20-21 березня 2023 року). Полтава: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023. С. 293-295. URL: <https://salo.li/539b225>
6. Пророк Н. В. Внутрішні передумови психологічної культури працівників освіти. *Перспективні питання психології: зб. наук. праць*. За матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Проблема особистісної активності в освітньому просторі: концептуальний, методологічний та емпіричний аспекти» (Слов'янськ, 2017 р.) Слов'янськ: ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2017. С. 124–132.
7. Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти»: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 24.11.2020 р. № 2425-20. 30 с. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv>
8. *Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний рівень*. [Наук. ред. М.О. Шульга]. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.

References:

1. Artemenko, T. (2021). Znaiomymosia – profesiinyi standart «Praktychnyi psykholoh zakladu osvity» [Let's get to know each other - the professional standard «Practical psychologist of an educational institution»]. URL: https://psycenter.at.ua/blog/artemenko_t_znajomimosja_profesijnij_standart_praktichnij_psikholog_zakladu_osviti/2021-01-11-35 [in Ukrainian].
2. Holovakha, Ye. (2022). Yakshcho my ne zdamosia – vyidemo z tsiiei viiny absolutno intehrovanoiu yevropeiskoju krainoju [If we do not surrender, we will emerge from this war as a completely integrated European country]. Novynarnia: sait. URL: <https://novynarnia.com/2022/03/30/yegolovaha/> [in Ukrainian].
3. Hrynova, N.V. (2014). Profesiina i psykholohichna kultura praktychnoho psykholoha [Professional and psychological culture of a practical psychologist]. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5353/1/profesijna_i_psuxologizna_kyltyra.pdf [in Ukrainian].
4. Yevdokimova, O.O., Nechytailo I.S. (2022). Ukrainske suspilstvo do i pislia viiny [Ukrainian society before and after the war]. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23355952-daff-410e-81f2-ea75f1eef13b/content> [in Ukrainian].
5. Lapa, O.V. (2023). Zapobihannia profesiinomu vyhoranniu praktychnykh psykholohiv zakladiv profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity [Prevention of professional burnout of practical psychologists of professional (vocational and technical) education institutions]. Suchasna nauka ta osvita: stan, problemy, perspektyvy. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Poltava, 20-21 bereznia 2023 roku). URL: <https://salo.li/539b225> [in Ukrainian].
6. Prorok N. V. (2017). Vnutrishni peredumovy psykholohichnoi kultury pratsivnykiv osvity [Internal prerequisites of the psychological culture of education workers]. Perspektyvni pytannia psykholohii: zb. nauk. prats. Za materialamy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii «Problema osobystisnoi aktyvnosti v osvitnomu prostori: kontseptualnyi, metodolohichni ta empirychni aspekty» (Sloviansk, 2017 r.) Sloviansk: DVNZ «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichniyi universytet», 2017. S. 124–132. [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Praktychnyi psykholoh zakladu osvity»: nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva [On the approval of the professional standard "Practical psychologist of an educational institution": order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture]. 24.11.2020 r. № 2425-20. (2020). URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv> [in Ukrainian].
8. Stan suchasnoho ukrainskoho suspilstva: tsvivilizatsiinyi riven [The state of modern Ukrainian society: the level of civilization]. (2017). [Nauk. red. M.O. Shulha]. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 2017. 198 s. [in Ukrainian].